

Jarosław Dulewicz

Kilka uwag do odpowiedzi Edyty Majcher-Ociesy na recenzję książki: Z dziejów Fabryki Odlewów Żelaznych „Neptun” I. Mintz w Końskich

Z Dziejów Regionu i Miasta : rocznik Oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego w Skarżysku-Kamiennej 5, 242-255

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

**Kilka uwag do odpowiedzi Edyty Majcher-Ociesy
na recenzję książki: *Z dziejów Fabryki Odlewów Żelaznych*
„Neptun” I. Mintz w Końskich, Końskie 2011, ss. 119***

Czy autor książki jest w stanie podchodzić do swojej pracy w sposób obiektywny? Czy potrafi spojrzeć na własny tekst z należyтым dystansem? Czy jest w stanie wyłapać jego braki i niedoskonałości? Z całą pewnością jest to zadanie niezwykle trudne. Po przeczytaniu tekstu autorstwa Edyty Majcher-Ociesy, który jest odpowiedzią na recenzję książki *Z dziejów Fabryki Odlewów Żelaznych „Neptun” I. Mintz w Końskich* (Końskie 2011)¹, utwierdzam się w tym przekonaniu.

Na wstępie chciałbym zaznaczyć, że w poniższym artykule polemicznym przyjąłem coraz częściej wykorzystywaną w pisarstwie historycznym formę narracji, która charakteryzuje się „ujawnieniem” badacza w tekście. Wydaje się, że dzięki temu zabiegowi informacje w nim zawarte będą przystępniejsze dla czytelnika, a autorstwo wszelkich opinii i uwag nie będzie budziło wątpliwości. Podkreślam także, że w tekście przedstawiam jedynie własną ocenę książki *Z dziejów fabryki...* Mam jednak nadzieję, że podane w artykule argumenty, zarówno w odniesieniu do wspomnianej publikacji, jak również do odpowiedzi E. Majcher-Ociesy na recenzję, potwierdzą słuszność moich spostrzeżeń.

Autorka na początku swoich rozważań (dokładnie w drugim akapicie tekstu) podkreśla:

„we wstępie Autor stwierdził, że recenzowana praca Edyty Majcher-Ociesy pt. *Z dziejów Fabryki Odlewów Żelaznych »Neptun« I. Mintz w Końskich* wpisuje się w szerszy trend odtwarzania dziejów tzw. »Małych Ojczyzn«².

Najwyraźniej E. Majcher-Ociesa nie zrozumiała w sposób właściwy tego fragmentu recenzji. W tekście zaznaczam, że w ostatnich latach badanie dziejów regionalnych stało się niezwykle popularne, a „rezultatem tych nauko-

* Redakcja zastrzega, iż publikując odpowiedź E. Majcher-Ociesy na recenzję J. Dulewicza i polemikę tegoż, kończy tym samym wymianę opinii na łamach Rocznika.

¹ Recenzja książki: E. Majcher-Ociesa, *Z dziejów Fabryki Odlewów Żelaznych „Neptun” I. Mintz w Końskich* (J. Dulewicz) ukazała się w: „Rocznik Oddziału PTH w Skarżysku-Kamiennej” 2, 2012, s. 185-189.

² Odpowiedź na recenzję Jarosława Dulewicza książki Edyty Majcher-Ociesy, *Z dziejów Fabryki Odlewów Żelaznych „Neptun” I. Mintz w Końskich*, Końskie 2011, s. 119; „Rocznik O. PTH w Skarżysku-Kamiennej” 5, 2014, s. 239.

wych dociekań są najczęściej monografie konkretnych miejscowości”³. Dalej stwierdzam, że:

„niewielu jednak badaczy skupia się na historii cechu rzemieślniczego czy też jednego zakładu przemysłowego. Dlatego też recenzowana poniżej praca zasługuje na uwagę zarówno w środowisku naukowym regionu jak i ogólnopolskim”⁴.

Tym samym chciałem podkreślić, że E. Majcher-Ociesa w recenzowanej publikacji odchodzi od najpopularniejszego kierunku w badaniach regionalnych (tj. odtwarzania dziejów miast), a stara się zrekonstruować historię pojedynczego zakładu. Z całą pewnością jest to zadanie o wiele trudniejsze w związku z fragmentarycznym zachowaniem źródeł, a co za tym idzie wymagające większego wkładu pracy (tj. obszernej kwerendy zarówno w archiwaliach, jak również w literaturze przedmiotu).

W dalszej części tego akapitu E. Majcher-Ociesa zauważa, że we wstępie do recenzji zostało wymienionych kilka (dokładnie pięć) monografii miast. Podkreśla jednak, że w tekście nie znalazły się prace poświęcone zakładom przemysłowym, czy też ich właścicielom. W tym miejscu przyznaję rację Autorce. Wydaje się, że umieszczenie w przypisach wybranych publikacji dotyczących historii gospodarczej regionu wzbogaciłoby recenzję, a także pozwoliłoby spojrzeć na omawiane w niej zagadnienia w szerszym ujęciu.

Dziwi mnie natomiast zarzut Autorki dotyczący ustalenia daty powstania fabryki „Neptun”. E. Majcher-Ociesa w odpowiedzi na recenzję pracy *Z dziejów fabryki... pisze*:

„w przypisie 2, s. 186 autor przeszedł początkową historię zakładu »Neptun«. Stwierdził, że [...] Autorka jako datę powstania podała rok 1923. Jarosław Dulewicz nie doczytał informacji na stronie 9, na której E. Majcher-Ociesa stwierdziła, że zakład powstał w 1923 lub 1924 [...]. Według Jarosława Dulewicza zakład powstał w 1924 r., bo tak zostało zapisane we wstępie do zespołu »Neptun«. Wstęp do zespołu nie jest źródłem. W badaniach należy opierać się na kwerendzie zasobu, a nie wierzyć bezwzględnie we wstęp, który nie jest streszczeniem zespołu i nie zawiera wszystkich informacji. Niestety J. Dulewicz nie odwołał się do źródeł i nie sprawdził na czym polegał problem z określeniem daty powstania zakładu [...]. Należy mieć świadomość, że początki zakładów przemysłowych bywają trudne do odtworzenia i wymagają bardzo drobiazgowych badań. Jeżeli już Jarosław Dulewicz postanowił w przypisie przeszedł historię zakładu do 1923 r. to należało zrobić to bardziej skrupulatnie”⁵.

³ Recenzja, s. 185.

⁴ Ibid., s. 185.

⁵ *Odpowiedź na recenzję*, s. 240.

Dlaczego E. Majcher-Ociesa uznała, że w recenzji jako datę powstania zakładu podałem rok 1924? To pytanie pozostanie prawdopodobnie bez odpowiedzi. Co ważne, Autorka zaprzecza sama sobie, gdyż w jednym z pierwszych zdań tego akapitu stwierdza:

„autor [...] stwierdził, że daty powstania zakładu nie można określić”⁶.

Tak jest też prawda. W recenzji (dokładnie w przypisie 2) wyraźnie podkreśliłem:

„we wstępie do zespołu Fabryka Wyrobów Żeliwnych »Neptun« I. Mintz w Końskich znajdujemy jednak informację, że z zachowanych akt nie można ustalić daty powstania fabryki. Można natomiast stwierdzić, że działała ona już przed I wojną światową”⁷.

Warto również zauważyć, że wspomniany przez Autorkę „rok 1924” w tekście recenzji w ogóle nie występuje. Dalsze uwagi E. Majcher-Ociesy są przejawem zupełnego braku konsekwencji w odniesieniu do stosowanych metod badawczych. Autorka pisze, że wstęp do zespołu archiwalnego nie może być źródłem, na bazie którego można ustalać fakty historyczne. Sama jednak wyjaśniając cezurę pierwszego podrozdziału (lata 1923–1939), w przypisie nr 1 pisze:

„we wstępie do zespołu Fabryka Odlewów Żeliwnych „Neptun” I. Mintz w Końskich (Archiwum Państwowe w Kielcach) figuruje jako data powstania zakładu rok 1923”⁸.

⁶ *Odpowiedź na recenzję*, s. 240.

⁷ Zob.: *Recenzja*, s. 186.

⁸ E. Majcher-Ociesa, *Z dziejów Fabryki*, s. 8. Warto podkreślić, że również w tym miejscu Pani E. Majcher-Ociesa mija się z prawdą. We wstępie do zespołu 21/616 Fabryka Odlewów Żeliwnych „Neptun” w Końskich nie ma informacji, że zakład powstał w 1923 r. Można natomiast przeczytać tam, że „na podstawie akt zespołu [...] nie udało się ustalić dokładnej daty powstania zakładu przemysłowego, z tego względu, że zespół ten jest zachowany fragmentarycznie. Można jednak przypuszczać, iż fabryka istniała już przed I wojną światową [...]. Stałą siedzibę miała początkowo w Nieborowie k. Końskich. Dopiero po wojnie w 1923 r. jeden z finansistów ww. Icek Mintz wybudował nową odlewnię żelaza w samych Końskich”. Zob.: Archiwum Państwowe w Kielcach (dalej APK), Informacja archiwalna zespołu 21/616 Fabryka Odlewów Żeliwnych „Neptun” w Końskich, s. 1. Można zatem przypuszczać, że w 1923 r. fabryka została jedynie przeniesiona do nowej siedziby w Końskich, a jej początków należy doszukiwać się w okresie przed I wojną światową o czym będzie jeszcze wspomniane w tekście głównym.

W tym miejscu (i nie tylko⁹) informacje zaczerpnięte ze wstępu do zespołu archiwalnego są dla E. Majcher-Ociesy wystarczającym źródłem i wyłącznie na ich podstawie ustala cezurę początkową podrozdziału pierwszego. Prawdą jest, że w późniejszych rozważaniach Autorka książki *Z dziejów Fabryki...* podaje jako przypuszczalną datę powstania zakładu rok 1923 lub 1924 i zgadzam się z zarzutem, że podczas przygotowywania recenzji nie uwzględniłem tej informacji. Problemem jest jednak fakt, że E. Majcher-Ociesa nie podaje źródła, na podstawie którego ustaliła wspomniane daty. Nie ma również przypisu wyjaśniającego postawioną tezę¹⁰. Dalej Autorka podkreśla, że ustalenie daty powstania fabryki jest zadaniem niezwykle trudnym i wymagającym „bardzo drobiazgowych badań”. Stwierdza również, że:

„jeżeli już Jarosław Dulewicz postanowił w przypisie prześledzić historię zakładu do 1923 r. to należało zrobić to bardziej skrupulatnie”¹¹.

Uzupełnianie luk faktograficznych występujących w książce nie jest przecież głównym zadaniem recenzenta. Owszem, ma on wskazać braki oraz zauważyć wątpliwe tezy i poddać je ocenie. Powinien również zaproponować literaturę, a także materiały archiwalne, w których autor recenzowanej publikacji mógłby znaleźć odpowiedzi na zadane pytania badawcze, a także szukać dodatkowych informacji.

Należy jednak postawić pytanie: czy Autorka pracy *Z dziejów Fabryki...* podjęła jakiegokolwiek starania w celu ustalenia daty powstania zakładu? Poza lakonicznym zdaniem, że: „Fabryka Wyrobów Żelaznych »Neptun« Józefa (Icka, Joska) Mintza (Minca) powstała w roku 1923 lub 1924”¹², które dodatkowo nie jest poparte żadnym źródłem archiwalnym (o czym już wspomniałem), prób takich w tekście niestety nie odnalazłem. Co ciekawe, E. Majcher-Ociesa w ogóle nie odwołuje się do ustaleń innych historyków, które kładą nieco światła na datę powstania Fabryki „Neptun”. Rozpoczynając badania nad funkcjonowaniem zakładu czy cechu rzemieślniczego w małym mieście obowiązkiem jest skorzystanie z monografii obejmującej całość historii (lub jej część) danego ośrodka. E. Majcher-Ociesa odwołuje się w swojej pracy do dwóch publikacji poświęconych dziejom Końskich¹³, co należy uznać za słusz-

⁹ Podobnie sytuacja przedstawia się w przypisie nr 47, gdzie jedynym źródłem jest wstęp do zespołu 21/1427 Koneckie Zakłady Odlewnicze w Końskich. Zob.: E. Majcher-Ociesa, *Z dziejów Fabryk*, s. 39.

¹⁰ Por. *ibid.*, s. 9.

¹¹ *Odpowiedź na recenzję*, s. 240.

¹² E. Majcher-Ociesa, *Z dziejów Fabryki*, s. 9.

¹³ Autorka powołuje się na następujące publikacje: J. Brzozowski, *Końskie – wczoraj i dziś*, Warszawa 1975; *Końskie. Zarys dziejów*, red. M. Wikiera, Końskie 1998.

ny zabieg. Dziwi mnie jednak fakt, że Autorka zupełnie pomija pojawiające się w nich informacje¹⁴ dotyczące powstania zakładu Joska Mintza, a mianowicie:

„w 1910 r. Jasek Mintz, lokując pieniądze z operacji handlowych, zakupił staropolskie odlewnie w Krasnej i Nieborowie¹⁵ koło Stąporkowa. Wyroby odlewane w tych fabrykach montowano w Końskich. Pomnożony tą drogą kapitał lokował w nowej inwestycji – rozbudowie odlewni ze znakiem firmowym »Neptun«, która powstała w 1913 r.”¹⁶

Podobna wzmianka pojawia się w monografii przynajmniej jeszcze raz:

„listę koneckich odlewni zamyka Fabryka Odlewów Żelaznych i Zakłady Mechaniczne »Neptun«, wzniesione za torami kolejowymi przez J. Mintza w 1913 r.”¹⁷

Wyżej przytoczone informacje dotyczące powstania zakładu znajdują także potwierdzenie w źródłach archiwalnych. W jednej z jednostek (sygn. 369) zespołu 21/1427 Koneckie Zakłady Odlewnicze w Końskich, można odnaleźć następujący fragment:

„Zakład Nr 1 dzisiejszych KZO – dawniej Fabryka Odlewów Żelaznych i Zakłady Mechaniczne »Neptun« Józefa Mintza powstały w 1913 r. Do dziś [dokumentacja była opracowywana w 1985 r. – przyp. J.D.] zachowały się budynki magazynowe i warsztat mechaniczny wybudowany w 1923 r.”¹⁸

¹⁴ Co ważniejsze Autorka z całą pewnością zna te ustalenia, gdyż sama odwołuje się do nich w artykule poświęconym historii Żydów w Końskich. Zob.: <http://www.sztetl.org.pl/pl/city/konskie/> (dostęp 8 IV 2014). Zastanawiająca jest dowolność jaką stosuje Pani E. Majcher-Ociesa przy ustalaniu daty powstania zakładu „Neptun”. W jednym artykule podaje rok 1913, następnie w recenzowanej publikacji rozważa rok 1923 lub 1924. Z kolei w innym tekście stwierdza, że „Fabryka Wyrobów Żelaznych »Neptun« Józefa Mintza powstała w 1923 r.” Zob.: E. Majcher-Ociesa, *Od gospodarki wolnorynkowej do socjalistycznej. Odlewnie w Końskich w pierwszej połowie XX wieku*, [w:] *Z dziejów przemysłu przed 1945 rokiem*, red. J. Chumiński, M. Zawadka, Wrocław 2012, s. 260.

¹⁵ Pani E. Majcher-Ociesa w książce *Z dziejów Fabryki*, wspomina o dzierżawie odlewni w Nieborowie. Nie ma natomiast zupełnie informacji o kupnie wspomnianego zakładu, zob.: *ibid.*, s. 8. Fakt istnienia sprzecznych informacji co do początków kariery przemysłowej Joska Mintza skłania do podjęcia pogłębionych badań archiwalnych, które mogą (lecz niestety nie muszą) przynieść wyjaśnienie tej problemowej kwestii.

¹⁶ G. Dymerska, *Żydzi koneccy*, [w:] *Końskie*, s. 375.

¹⁷ M. Wikiera, *Przemysłowe tradycje Ziemi Koneckiej*, [w:] *Końskie*, s. 352.

¹⁸ APK, Koneckie Zakłady Odlewnicze w Końskich (dalej KZO), sygn. 369, Odbudowa ze zniszczeń wojennych oraz uruchomienie Koneckich Zakładów Odlewniczych im. Gwardii Ludowej, k. 3.

Z kolei w skróconej monografii Koneckich Zakładów Odlewniczych im. Gwardii Ludowej w Końskich, która zachowała się w jednostce archiwalnej (sygn. 365) w zespole 21/1427 Koneckie Zakłady Odlewnicze w Końskich, można przeczytać:

„Fabryka Odlewów Żelaznych i Zakłady Mechaniczne »Neptun« powstały w 1913 roku w Krasnej, ale już wówczas montaż wyrobów tej odlewni odbywał się w Końskich przy ulicy 1-go Maja”¹⁹.

Wydaje się, że informacja ta jest istotna i może stanowić punkt wyjścia do dalszych badań, których celem byłoby doprecyzowanie daty powstania Fabryki „Neptun”. Fragmenty te są również o tyle ważne, że odbiegają zupełnie od ustaleń E. Majcher-Ociesy.

W kolejnym akapicie Autorka z przekonaniem stwierdza:

„Muszę rozczarować Jarosława Dulewicza co do zawartości Okręgowego Urzędu Likwidacyjnego w Kielcach. Nie ma tam informacji o majątku pożydowskim w Końskich, a związanym z przemysłem. Zawiera on wprawdzie materiały statystyczne, ale nieprzydatne przy tego typu badaniach. Autor w recenzji poświęcił temu zespołowi pół strony. Należało najpierw sprawdzić zawartość zespołu (i np. zaproponować konkretne sygnatury), a nie odsyłać autorkę do nie istniejących materiałów”²⁰.

Muszę przyznać, że zarzut ten zdziwił mnie najbardziej i nie mam pojęcia na jakiej podstawie (kwerenda archiwalna?) E. Majcher-Ociesa sformułowała powyższą tezę. Niestety dla Autorki, jest ona zupełnie nieprawdziwa. W zespole 21/336 Okręgowy Urząd Likwidacyjny w Kielcach znajduje się wiele materiałów dotyczących nieruchomości pożydowskich w powiecie koneckim, w tym także te dotyczące zakładów przemysłowych²¹. Przykładowo, w jednostce „Mienie państwowe pow. koneckiego i pow. opoczyńskiego 1946-1947” (sygn. 29 w spisie zdawczo-odbiorczym), można odnaleźć następujące informacje:

¹⁹ APK, KZO, sygn. 365, Skrócona monografia Koneckich Zakładów Odlewniczych im. Gwardii Ludowej w Końskich, k. 4. Podobna informacja pojawia się w monografii zakładu autorstwa Józefa Kosmala, która również zachowała się w zespole 21/1427 Koneckie Zakłady Odlewnicze w Końskich. Zob.: APK, KZO, sygn. 142, Monografia 1945-1965, k. 4.

²⁰ *Odpowiedź na recenzję*, s. 241.

²¹ APK, Okręgowy Urząd Likwidacyjny w Kielcach, sygn. 28 (w spisie zdawczo-odbiorczym, dalej: APK OUL), Akta dotyczące mienia opuszczonego z terenu pow. koneckiego. Jednostka ta w całości zawiera materiały dotyczące pożydowskich nieruchomości przemysłowych znajdujących się w powiecie koneckim. Jednostka liczy 1443 strony i z całą pewnością Autorka znalazłaby tam wiele cennych informacji odnośnie zakładów pożydowskich w Końskich (w tym o Fabryce „Neptun”).

„protokół wprowadzenia w posiadanie następującego majątku: dwóch części osady rolnej »Kościeliska 5-ta część«, [...] wraz ze znajdującymi się na tych placach budynkami [...] oraz Fabryki Odlewów Żelaznych Szai Kronenbluma w Końskich. Protokół został spisany w Końskich na terenie Fabryki S. Kronenbluma w dniu 6 sierpnia 1945 r. przez Chrepińskiego Wiktora, pracownika Urzędu Skarbowego w Końskich, który z polecenia tegoż Urzędu wprowadził Markusa Salberga w posiadanie tegoż majątku”²².

W tym samym dokumencie można również przeczytać:

„Fabryka Odlewów Żelaznych została unieruchomiona przez okupanta i jeśli nie zostanie natychmiast uruchomiona ulegnie dalszemu zniszczeniu. W czasie wojny nastąpiła fuzja z fabryką tegoż samego rodzaju pod f-ma »Neptun« w Końskich. Fuzja została przeprowadzona przymusowo przez okupanta i miała na celu zlikwidowanie zupełne fabryki S. Kronenbluma. Towary i surowce zostały przewiezione w dużej części do fabryki »Neptun«”²³.

i dalej:

„na skutek negatywnego ustosunkowania się dyrekcji fabryki »Neptun«, która to fabryka znajduje się dotychczas pod zarządem państwowym do niniejszego aktu wprowadzenia w posiadanie, nie mógł być ustalony stan majątkowy Fabryki Odlewów Żelaznych S. Kronenblum. Dyrekcja Fabryki »Neptun« odmówiła wglądu do prowadzonych ksiąg handlowych, które dotyczą także Firmy Szai Kronenbluma, a także odmówiła wydania ksiąg handlowych z okresu przed przeprowadzeniem fuzji [...]. Ob. Markus Salberg został wprowadzony jedynie w posiadanie domów, placów, budynków fabrycznych wraz z urządzeniami technicznymi, magazynów i w ogóle majątku znajdującego się na terenie Fabryki S. Kronenblum”²⁴.

Informacje na temat przekazania Markusowi Salbergowi majątku fabryki Szai Kronenbluma można znaleźć również na kolejnych stronach. Są to m.in.: wniosek Markusa Salberga o zwrot wspomnianych nieruchomości, pismo skierowane do zarządu Fabryki „Neptun” z informacją o wprowadzeniu Markusa Salberga w posiadanie majątku firmy S. Kronenbluma, podobne pismo skierowane do Starostwa Powiatowego w Końskich²⁵.

W tej samej jednostce można odnaleźć również informacje na temat Fabryki „Neptun”:

²² APK, OUL w Kielcach, sygn. 29, Protokół z wprowadzenia w posiadanie majątku, k. 149.

²³ Ibid., k. 149-150.

²⁴ Ibid., k. 150.

²⁵ Ibid., k. 151-155.

„F-ma S. Kronenblum w Końskich z dniem 1 października 1942 r. weszła w skład firmy »Neptun« w Końskich na skutek zarządzenia b. Urzędu Powierniczego w Radomiu. Stan ten trwa do dnia dzisiejszego [dokument został sporządzony 16 lipca 1945 r. – przyp. J.D.]. F-ma »Neptun« na mocy decyzji Sądu i pisma T.Z.P. z 26 czerwca b.r. Nr V. 2/5/321/45 przechodzi w posiadanie Icchaka Minca, Frajdy z Minców Szpiro i Hindy z Minców Kilbert. Do czasu ukończenia wprowadzenia w posiadanie tymczasowym zarządcą jest Waław Wrocławski mianowany przez Zjednoczenie Przemysłu Metalowego w Łodzi”²⁶.

Ponadto w jednostce można odnaleźć dwa wnioski rodziny Mintzów (z 19 września 1945 r.) o wprowadzenie w posiadanie nieruchomości przy ul. Małachowskich, a także przy ul. 3 Maja²⁷.

Biorąc pod uwagę powyższe informacje zaczerpnięte z zespołu 21/336 Okręgowy Urząd Likwidacyjny w Kielcach, uwagi sformułowane w recenzji książki *Z dziejów Fabryki...* wydają się jak najbardziej słuszne. W tym miejscu warto je przypomnieć:

„Wydaje się, że kwerenda archiwalna powinna zostać poszerzona przynajmniej o zespół Okręgowego Urzędu Likwidacyjnego w Kielcach (nr zespołu 21/336) obejmujący lata 1945-1950 [...]. Poszukiwania w tym zespole mogłyby przynieść pozytywne rezultaty w postaci informacji na temat losów majątku Fabryki Wyrobów Żelaznych „Neptun” I. Mintz w pierwszych latach po II wojnie światowej, dzięki czemu ten okres w historii zakładu mógłby być przedstawiony w recenzowanej pracy bardziej szczegółowo”²⁸.

Co ważniejsze, przytoczone powyżej fragmenty znajdują przynajmniej częściowe potwierdzenie w innych źródłach archiwalnych. Szczątkowe informacje na ten temat zachowały się m.in. w aktach Komitetu Wojewódzkiego Polskiej Partii Robotniczej w Kielcach. W instrukcji Wydziału Przemysłowego KC PPR dotyczącej reprzywatyzacji można przeczytać:

„Celem ożywienia produkcji mniejszych zakładów przemysłowych [...], Rząd wysunął potrzebę jak najszybszego wydzierżawienia drobnych i średnich przedsiębiorstw, wzgl. zwrócenia ich byłym właścicielom, którzy nie splamili się współpracą z Niemcami. Ta słuszna linia poli-

²⁶ Ibid., Pismo do Tymczasowego Zarządu Państwowego na woj. łódzkie, k. 191.

²⁷ Ibid., Wniosek z dnia 19 września 1945 r. Icchaka Minca i innych zamieszkałych w Końskich o wprowadzenie ich w posiadanie nieruchomości przy ul. Małachowskich w Końskich, k. 67; Wniosek z dnia 19 września 1945 r. Rojzy Fajgi Minc i innych zamieszkałych w Końskich o wprowadzenie w posiadanie nieruchomości przy ul. 3-go Maja, k. 68.

²⁸ Zob.: Recenzja, s. 187-188.

tyczno-gospodarcza Rządu została w ostatnim czasie wypaczona przez cały szereg faktów sprzecznych z jej założeniami i celem: w toku akcji reprivatyzacyjnej oddano mianowicie w ręce prywatne szereg zakładów przemysłowych reprezentujących poważną rolę w produkcji krajowej, takich chociażby, jak znana odlewnia Neptun, Fabryka Win Makowski, Fabryka Pasów J. i M. Janiccy i kilka innych²⁹.

Cenne są również wspomnienia pracowników KZO, które zachowały się w jednej z jednostek (sygn. 364) w zespole 21/1427 Koneckie Zakłady Odlewnicze w Końskich. W jednym z tekstów można odnaleźć taki oto opis:

„zgłosił się syn byłego właściciela Jojny Minca, lceek że chce z nami rozmawiać, po posiedzeniu żeśmy go poprosili na rozmowę, zapytany przez Przewodniczącego M.K. [...] co on sobie życzy co chce, odpowiedział że wyszedł z pod ziemia i chce na razie łóżko i trochę opału, sieni-
nik do spania, koce itp. [...] dalej odpowiedział że chce z nami pracować w tym Zakładzie [...] zaproponował mu K. prace fizyczną nie wyraził zgody i po otrzymaniu tych rzeczy niezbędnych dla człowieka odszedł i starał się o odszkodowanie przez Ministerstwo Przemysłu³⁰ [pisownia oryginalna – przyp. J.D.]

Kolejne informacje o staraniach spadkobierców Joska Mintza w celu odzyskania zakładu, można odnaleźć w jednostce (sygn. 369) „Odbudowa ze zniszczeń wojennych oraz uruchomienie Koneckich Zakładów Odlewniczych im. Gwardii Ludowej”:

„w Końskich Józef Mintz syn byłego właściciela zakładu »Neptun« w czerwcu 1945 r. wszczął starania o przejęcie zakładu [...]. Kiedy załoga została zawiadomiona o fakcie wydania Mintzowi dokumentu uprawniającego go do przejęcia zakładu, zorganizowano samorzutnie masówkę na której stwierdzano, że »jeżeli Mintz wejdzie do fabryki to tylko jako wsad do żeliwiaka«. W tej sytuacji aktywność społeczno-polityczny powiatu decyduje się na uzbrojenie istniejącej w zakładach Milicji Robotniczej³¹.

Informacje, które mogłyby posłużyć przy odtwarzaniu powojennej historii fabryki „Neptun” zachowały się również w zespole 21/778 Zarząd Miejski w Końskich. W ewidencji kart rejestracyjnych przedsiębiorstw z terenu miasta (sygn. 61) w rubryce „Przedsiębiorstwo; Nazwa oraz nazwisko i imię

²⁹ APK, Komitet Wojewódzki Polskiej Partii Robotniczej, sygn. 593, Wydział Przemysłowy. O reprivatyzacji, Inst. P-7, 8.8.1945 r., k. 31. Za wskazanie tej informacji dziękuję M. Zawiszy.

³⁰ Ibid., KZO, sygn. 364, Wspomnienia pracowników KZO w Końskich, k. 2.

³¹ Ibid., sygn. 369, Odbudowa ze zniszczeń wojennych oraz uruchomienie Koneckich Zakładów Odlewniczych im. Gwardii Ludowej, k. 13.

właściciela (współwłaściciela)” figuruje: „Zakłady Przemysłowe Neptun I. Mintz i S-ka”. Karta rejestracyjna przedsiębiorstwa została wykupiona 18 kwietnia 1945 r., a jej koszt wyniósł 3000 zł³². Fabryka „Neptun” pojawia się również w spisie przedsiębiorstw znajdujących się na terenie miasta Końskie, a podlegających przejściu na własność państwa. Wykaz został sporządzony 27 lutego 1947 r.³³ W tej samej jednostce można odnaleźć także informację o tym, że „Zakłady Przemysłowe w Końskich: Herzfeld Victorius, Neptun I i Neptun II z dniem 1 sierpnia br. [chodzi tu o 1948 r. – przyp. J.D.] zostały połączone w jeden zespół pod nazwą: »Koneckie Zakłady Odlewnicze«”³⁴. Z kolei w jednostce (sygn. 183) zespołu 21/1427 Koneckie Zakłady Odlewnicze w Końskich można odnaleźć pismo Wydziału Finansowego Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Końskich skierowane do Zjednoczenia Przemysłu Wyróbów Odlewniczych w Radomiu z prośbą „o nadesłanie oryginalnego orzeczenia o przejściu na własność Państwa przedsiębiorstwa po Icku Mincu stanowiącego dziś część składową Koneckich Zakładów Odlewniczych”³⁵.

Warto również zaznaczyć, że wśród archiwaliów zachowały się nie tylko materiały dotyczące reprivatyzacji fabryki „Neptun” czy też jej późniejszego upaństwowienia. W źródłach można odnaleźć również informacje o stanie infrastruktury zakładowej po zakończeniu II wojny światowej. W jednostce (sygn. 182) zatytułowanej „Straty wojenne w Zakładach NEPTUN i SŁOWIANIN w Końskich [1939]1946-1950”, która zachowała się zespole 21/1427 Koneckie Zakłady Odlewnicze, znaleźć można dokładne wykazy maszyn, urządzeń i narzędzi, które zostały wywiezione, zrabowane lub po prostu zaginęły w trakcie działań wojennych. Zachowały się tam również szczegółowe kwestionariusze koneckich zakładów. Dzięki nim można ustalić wiele istotnych faktów, chociażby: jaka była główna produkcja przedsiębiorstwa podczas wojny; liczbę robotników zatrudnionych w 1939 i 1945 r.; stan magazynów w 1945 r.; głównych odbiorców podczas wojny; opis fabryki (z uwzględnieniem liczby maszyn); czy fabryka ucierpiała w trakcie wojny

³² Ibid., Zarząd Miejski w Końskich, sygn. 61, Ewidencja kart rejestracyjnych przedsiębiorstw za 1945 r., k. 68-69.

³³ Ibid., sygn. 60, Spis przedsiębiorstw, znajdujących się na terenie miasta Końskich, a podlegających przejściu na własność Państwa, k. 63.

³⁴ Ibid., Pismo dyrekcji Koneckich Zakładów Odlewniczych do Zarządu Miejskiego w Końskich, k. 102.

³⁵ Ibid., KZO, sygn. 183, Odpis pisma PPRN w Końskich do Zjednoczenia Przemysłu Wyróbów Odlewniczych w Radomiu, k. 1.

i w jakim stopniu; co było potrzebne do uruchomienia produkcji³⁶. Ponadto w jednostce występuje spis materiałów z magazynu technicznego Zakładów Mechanicznych „Neptun” w Końskich zarekwirowanych przez wojska Armii Czerwonej³⁷.

Przedstawiony wybór źródeł archiwalnych, w których można odnaleźć informacje o fabryce „Neptun”, potwierdza wnioski sformułowane w recenzji, że powojenna historia zakładu³⁸ mogłaby i powinna zostać przedstawiona bardziej szczegółowo.

W dalszej części tekstu E. Majcher-Ociesa zauważa:

„Nie mogę zgodzić się natomiast z zarzutem o »raczej skromnym« rozmiarze bibliografii zamieszczonej w pracy. Na temat zakładu »Neptun« ukazało się kilka drobnych wzmianek w dotychczasowej literaturze. Autor zaproponował uzupełnienie literatury o prace Reginy Renz na temat społeczności małomiasteczkowych. Nie rozumiem co mają wspólne społeczności małomiasteczkowe z przemysłem w mieście powiatowym Końskie. Miasteczko i miasto różnią się od siebie nie tylko nazwą. W pisaniu prac naukowych nie chodzi o zamieszczanie jak największej liczby prac w bibliografii, ale tej która dotyczy bezpośrednio lub pośrednio analizowanego zagadnienia”³⁹.

Niestety z taką opinią również nie mogę się zgodzić. Znajomość literatury przedmiotu, a tym bardziej jej wykorzystanie w tekście naukowym, powinno być obowiązkiem badacza odtwarzającego określony fragment historii miasta, zakładu przemysłowego, cechu rzemieślniczego czy też wreszcie pojedynczych osób. E. Majcher-Ociesa nie widzi potrzeby uzupełnienia bibliografii o publikacje poświęcone społecznościom małomiasteczkowym autorstwa Reginy Renz. Autorka zastanawia się również „co mają wspólne społeczności małomiasteczkowe z przemysłem w mieście powiatowym Końskie”. W tym miejscu należy postawić pytanie, do jakiej kategorii ośrodków miejskich należy zaliczyć stolicę powiatu koneckiego w okresie międzywojennym?

³⁶ Ibid., sygn. 182, Kwestionariusz dla Fabryk Przemysłu Metalowego i Elektrotechnicznego, k. 60-61; Określenie stopnia zniszczenia obiektów przemysłowych wskutek działań wojennych i przez okupanta, k. 65-66; Ankieta o zakładzie przemysłowym, k. 67-71; Określenie stopnia zniszczenia obiektów przemysłowych wskutek działań wojennych i przez okupanta, k. 91-97;

³⁷ Ibid., Wykaz materiałów z magazynu technicznego Zakładów Mechan. „Neptun” w Końskich zarekwirowanych przez wojska Armii Czerwonej, k. 104-105.

³⁸ Chodzi tu oczywiście o dzieje zakładu do 1948 r., tj. do momentu upaństwowienia i połączenia trzech pożydowskich fabryk w jeden zespół pod nazwą Koneckie Zakłady Odlewnicze.

³⁹ *Odpowiedź na recenzję*, s. 241.

W moim przekonaniu w Końskich, mimo dobrze rozwiniętego przemysłu, przeważały cechy małomiasteczkowe. Świadczy o tym chociażby zabudowa miasta, na którą składały się najczęściej parterowe drewniane domki, czasem kryte jeszcze słomą. Warto również wspomnieć o dużej liczbie drobno-mieszczactwa (zwłaszcza żydowskiego), które trudniło się przede wszystkim rzemiosłem i handlem⁴⁰. Biorąc pod uwagę powyższe argumenty należy stwierdzić, że w Końskich w okresie międzywojennym przeważała społeczność małomiasteczkowa. Teza ta znajduje również potwierdzenie w pracach R. Renz, w których powiat konecki i jego stolica występują wielokrotnie.

Idąc tym tropem należy postawić kolejne pytanie – skąd pochodzili robotnicy zatrudnieni w koneckich fabrykach? Jak zauważa Autorka książki *Z dziejów fabryki...*: „wśród zatrudnionych w »Neptunie« przeważały osoby miejscowe, mieszkające w Końskich i w okolicach miasta”⁴¹. Czy nie należałoby zatem poświęcić w książce nieco miejsca właśnie mieszkańcom miasta (a ściślej robotnikom przemysłowym)? Przybliżenie ich warunków materialnych, sytuacji bytowej, problemów związanych z bezrobociem z całą pewnością wzbogaciłoby publikację autorstwa E. Majcher-Ociesa⁴². Zabieg ten byłby możliwy przy wykorzystaniu prac R. Renz, a także książki Mieczysława Markowskiego, pt. *Robotnicy przemysłowi w województwie kieleckim 1918-1939* (Warszawa 1980)⁴³. W wymienionych publikacjach pojawiają się informacje na temat płac robotników zatrudnionych w „Neptunie”⁴⁴, wypadków przy pracy⁴⁵, czy też ludności dwuzawodowej pracującej w fabryce⁴⁶.

Oczywiście dokładniejsze przedstawienie wyżej wymienionych zagadnień wymagałoby również dalszej kwerendy archiwalnej i bibliotecznej. Cenne informacje na ten temat można odnaleźć podczas lektury broszury *Trudne życie pod kopułokiem* autorstwa Sylwestra Jedynaka. Tekst zachował się w jednostce (sygn. 370) zespołu 21/1427 Koneckie Zakłady Odlewnicze w Końskich. Autor w artykule wykorzystuje obszernie fragmenty wspomnień odlewnika

⁴⁰ M. Wikiera, *Końskie od osady do miasta*, [w:] *Końskie*, s. 80-83.

⁴¹ E. Majcher-Ociesa, *Z dziejów fabryki*, s. 24.

⁴² Należy oddać sprawiedliwie, że w książce *Z dziejów*, passim, wymienione wątki pojawiają się, jednak wydaje się, że mogłyby być przedstawione dokładniej.

⁴³ Publikacja ta została zaproponowana w recenzji, jednak E. Majcher-Ociesa w swojej odpowiedzi w ogóle o niej nie wspomina.

⁴⁴ R. Renz, *Spoločności małomiasteczkowe w województwie kieleckim 1918-1939*, Kielce 1990, s. 70; M. Markowski, *Robotnicy przemysłowi w województwie kieleckim 1918-1939*, Warszawa 1980, s. 189, 207-210.

⁴⁵ *Ibid.*, s. 164.

⁴⁶ *Ibid.*, s. 86.

zatrudnionego w koneckich zakładach. Pamiętnik ten został przygotowany na konkurs ogłoszony przez Instytut Gospodarstwa Społecznego w 1931 r.⁴⁷ Tekst wspomnień doskonale oddaje trudy życia codziennego robotników w powiecie koneckim w okresie przed I wojną światową, jak również po jej zakończeniu.

Ciekawym źródłem jest również tekst autorstwa Jerzego Pająka, *Dzieje jednego strajku (Strajk okupacyjny w Fabryce Odlewów Żelaznych – Zakładach Mechanicznych i Niklarni „Neptun” J. Mintza w Końskich 16 czerwca 1936 r. – 24 sierpnia 1936 r.)*. Artykuł ten zachował się w jednostce (sygn. 371) w zespole 21/1427 Koneckie Zakłady Odlewnicze w Końskich. W pracy Jerzego Pająka można znaleźć dokładny opis przebiegu strajku, a także szczegółową listę uczestników. Na temat wystąpień pracowników „Neptuna” istnieją również wzmianki w literaturze przedmiotu. W tym miejscu wymienię chociażby: J. Naumiuk, *Z walk strajkowych metalowców w Zagłębiu Staropolskim (1929–1939)*, „Małopolskie Studia Historyczne”, Kraków 1966, z. 3-4; Z. Małecki, *Niektóre problemy z działalności KPP w powiecie koneckim*, „Rocznik Świętokrzyski”, t. 4, Lublin 1974; *Z dziejów ziemi kieleckiej (1918–1944)*, red. W. Góra, Warszawa 1970.

Na zakończenie swojej odpowiedzi Pani E. Majcher-Ociesa stwierdziła:

„Krytyka Wydawnictwa Biblioteki Publicznej Miasta i Gminy w Końskich »Arslibris« wzbudziła moje szczere zdziwienie. Jest to profesjonalne wydawnictwo, które ma znaczne osiągnięcia na niwie wydawniczej. Książka została przygotowana starannie, korekta nie budzi zastrzeżeń, jakość papieru – również. Książka została wzbogacona 12 rycinami i kolorowymi zdjęciami (których Autor recenzji nie policzył, określając ich liczbę jako »kilka«). Jarosław Dulewicz pisząc górnolotnie: »Wydaje się, że książka aspirująca do miana istotnego wkładu w rozwój badań nad historią społeczno-gospodarczą mniejszości żydowskiej w międzywojennej Polsce, powinna zostać przygotowana bardziej starannie« przekroczył delikatną granicę dobrego smaku. O potrzebie docenienia ciężkiej pracy ludzi zaangażowanych w propagowanie historii regionalnej nie trzeba przekonywać tych, którzy z jej efektem stykają się na co dzień lub sami uczestniczą w tym procesie”.

Nie będę w sposób dokładny analizował powyższych uwag, ponieważ potrzebowalibyśmy do tego kolejnych kilku stron. Autorka stwierdza, że nie doceniam pracy osób zaangażowanych w badania regionalne. Jest to zarzut bezpodstawny i nieprawdziwy, zwłaszcza w odniesieniu do środowiska naukowego w Końskich (tj. w mieście, z którym jestem związany od urodzenia). Wspomnę również, że sam wielokrotnie w artykułach naukowych poruszałem

⁴⁷ APK, KZO, sygn. 370 (Sylwester Jedynak, „Trudne życie pod kopulokiem” (broшура), k. 6.).

problemy związane z historią regionalną⁴⁸, co tylko potwierdza, że ten kierunek badań jest mi bliski. Fakt zaangażowania w pracę nad odtwarzaniem regionalnych dziejów nie powinien jednak wpływać na ocenę rezultatów, jeśli te nie są zadowalające.

Moim zdaniem książka *Z dziejów Fabryki...* budzi wątpliwości zarówno pod względem warsztatu historyka, jak również wydawniczym. Pierwsza uwaga dotyczy niewielkiej liczby źródeł archiwalnych oraz zbyt wąskiej bibliografii. Krótki przegląd archiwaliów i literatury przeprowadzony w artykule potwierdza ten zarzut. Nad drugim problemem chciałbym się przez chwilę zatrzymać, gdyż E. Majcher-Ociesa jest przekonana, że publikacja „została przygotowana starannie, korekta nie budzi zastrzeżeń, jakość papieru – również”.

Po raz kolejny nie mogę zgodzić się z Autorką. Zastrzeżenia budzi chociażby brak konsekwencji przy rozpoczynaniu kolejnych akapitów (raz użyty jest tabulator, innym razem już nie). Dlaczego w wielu miejscach w książce pozostawione są prawie całe niezapisane strony? Czy tylko po to, by tabela/rycina/zdjęcie zostały przedstawione na nowej karcie? Doskonałym podsumowaniem będzie zupełny chaos informacyjny, jaki zapanował w książce od strony 108. W tym miejscu w publikacji pojawiają się kolejno: spis dokumentów, spis rycin i zdjęć, a także spis tabel. Niestety wszystkie uwzględnione numery stron (na których miały występować tabele/zdjęcia/ryciny/dokumenty) są niewłaściwe. W związku z tym wspomniane wykazy są bezużyteczne. Czy rzeczywiście tak powinna wyglądać publikacja przygotowana w pełni profesjonalnie? Na to pytanie czytelnik musi sobie odpowiedzieć sam.

Jeżeli Autorka zaliczyła recenzję książki *Z dziejów Fabryki...* „do mniej udanych”, to jak należy ocenić próbę odpowiedzi na nią? E. Majcher-Ociesa odwołała się w tekście tylko do tych moich uwag, które była w stanie podważyć. Uważam, że Autorka czyni to nieumiejętnie, a użyte przez nią argumenty będą wiele moich wątpliwości.

Jarosław Dulewicz

⁴⁸ Zob. np.: J. Dulewicz, *Codziennie problemy mieszkańców miast nad rzeką Kamienną w dekadzie lat siedemdziesiątych w świetle listów do instancji państwowych i partyjnych*, „Rocznik Oddziału PTH w Skarżysku-Kamiennej” 2, 2011, s. 111-125; idem, *Listy wchodzące w skład zespołu archiwalnego Wojewódzkiej Rady Związków Zawodowych w Kielcach jako źródło do badań życia codziennego w województwie kieleckim w latach 1976-1980*, „Świętokrzyskie Studia Archiwalno-Historyczne” 1, 2012, s. 277-291; idem, *Inwestycje przemysłowe a proces urbanizacji małych i średnich miast oraz ich wpływ na stan środowiska naturalnego w województwie kieleckim w latach 1971-1975*, „Między Wisłą a Pilicą. Studia i Materiały Historyczne” 14, 2013, s. 185-206; idem, *Spółdzielczość mieszkaniowa w województwie kieleckim w latach siedemdziesiątych XX wieku*, „Świętokrzyskie Studia Archiwalno-Historyczne” 2, 2013, s. 171-183.